

ПРОКОФ'ЄВА Олена Володимирівна
канд. екон. наук, асист.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: ellena_87@mail.ru

ПРОКОФЬЕВА Елена Владимировна
канд. экон. наук, ассист.,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: ellena_87@mail.ru

PROKOFJEVA Olena
Assistant Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: ellena_87@mail.ru

СУТНІСТЬ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

СУЩНОСТЬ РЫНКА ПЕРЕСТРАХОВАНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ

FEUTURES OF FORMATION AND ESSENCE OF REINSURANCE MARKET

Анотація. У статті досліджується історія розвитку ринку перестрахування, особливості його функціонування на сучасному етапі розвитку. Охарактеризовано процес передачі ризику у перестрахованні. Визначено основні принципи та функції перестрахування основних учасників перестрахового ринку. Розглянуто форми (факультативне та облігаторне) та методи (пропорційне та непропорційне) перестрахування, визначено їх переваги та недоліки.

Ключові слова: ринок перестрахування; функції перестрахування; принципи перестрахування; облігаторне та факультативне перестрахування; пропорційне та непропорційне перестрахування

Аннотация. В статье исследуется история развития рынка перестрахования, особенности его функционирования на современном этапе развития. Охарактеризован процесс передачи риска в перестраховании. Определены основные принципы и функции перестрахования основных участников перестраховочного рынка. Рассмотрены формы (факультативное и облигаторное) и методы (пропорциональное и непропорциональное) перестрахования, определены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: рынок перестрахования; функции перестрахования; принципы перестрахования; облигаторное и факультативное перестрахование; пропорциональное и непропорциональное перестрахование.

Abstract. The article examines the history of the reinsurance market, especially its functioning at the present stage of development. Characterized the transfer of risk reinsurance. The basic function of reinsurance and principles main participants reinsurance market. Considered form (obligatory and optional) and methods (proportionate and disproportionated) reinsurance identified their strengths and weaknesses.

Keywords: reinsurance market; functions of reinsurance; principles of reinsurance; obligatory and facultative reinsurance; proportionate and disproportionated reinsurance.

Вступ

Перестрахування – це окремий фінансовий механізм страхування, за допомогою якої страховики підтримують рівень своєї платоспроможності та виконують покладені на них зобов'язання. Ціль перестрахування полягає в захисті страховика від можливих фінансових втрат, які він понесе за укладеними договорами страхування, якщо не захиститься перестрахуванням. Рівень захисту в кожному випадку визначається договором перестрахування. За допомогою перестрахування страховик може збільшити ємність свого страхового портфелю шляхом підписання договорів прямого страхування за ризиками, які перевищують за своєю повною вартістю його фінансові ресурси. Завдяки перестрахованню страхова компанія підтримує необхідну рівновагу у своїй діяльності, яка постійно знаходиться під впливом багатьох факторів. До таких факторів відносяться і випадкові коливання в розвитку збитковості, і ймовірність катастроф, які спроможні спричинити колосальні збитки, особливо в ситуації кумуляції збитку, коли страховик несе відповідальність за багатьма страховими полісами через одну подію.

Огляд літератури

Вагомий науковий внесок у дослідження питань фінансового становлення та функціонування ринку перестрахування зробили такі зарубіжні та українські вчені, як В.Д. Базилевич, О.О. Гаманкова, О.Д. Заруба, М.С. Клапків, О.В. Кнейслер, С.С.Оса-

дець, Р.В. Пікус, Л.О. Позднякова, Т.В. Татаріна. Серед західних учених-економістів можна виокремити праці: Д. Бланда, К. Бурроу, І. Балабанова, К. Волого, Д. Гауера, Л. Гератеволя, М. Гросмана, Ю. Журавльова, М. Каминкіна, Є. Коломіна, А. Корчевської, Дж. Макензі, А. Манеса, Р. Меркіна, К. Пфайффера, В. Райхера, В. Сухова, К. Турбіної, Т. Федорової, Д. Хемптона, В. Шахова, Р. Юлдашева та інших дослідників.

Незважаючи на наукові дослідження, окремі теоретичні, методичні та практичні аспекти перестрахування залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, малодослідженим є регулювання перестрахових операцій на законодавчому рівні, розвиток ринку перестрахування після світової фінансової кризи, яка знизила фінансову спроможність перестрахових компаній. Потребують опрацювання питання, пов'язані зі збільшенням місткості національного ринку перестрахування та його інтеграції у світовий перестраховий ринок, покращення інформаційного та аналітичного забезпечення перестрахування.

Мета та завдання статті

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до сутності ринку перестрахування та розробка практичних рекомендацій щодо використання можливостей ринку перестрахування для забезпечення стабільного розвитку страхового ринку України.

У відповідності до мети дослідження у роботі були поставлені та розв'язані такі завдання:

- з'ясувати економічну природу ринку перестраховування;
- уточнити економічну сутність поняття «перестраховування»;
- визначити основні етапи та особливості розвитку українського ринку перестраховування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наукові видання пропонують досить велику кількість визначень терміну перестраховування. Класичне визначення було дане в законодавстві Великобританії в XIX ст., де перестраховування трактувалось як нове страхування уже застрахованого ризику, призначене для того, щоб убезпечити страховика від раніше прийнятих ризиків. Найкоротше визначення дане в німецькому торговому уставі: «Перестраховування – це страхування ризику, взятого на себе страховиком» [6].

В Законі України «Про страхування» перестраховування визначають як страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно з законодавством країни, в якій він зареєстрований [4].

Основними характеристиками перестраховування, які визначають його сутність, зводяться до наступних положень [2]:

- Перестраховування – є окремим самостійним сегментом страхування;
- Ризик, взятий на себе страховиком за прямим договором страхування, називається оригінальним ризиком і являється основним об'єктом договору перестраховування;
- Другою стороною за договором перестраховування може бути тільки страховик. Між страхувальником та перестраховиком не виникають правовідносини. В цьому полягає основна відмінність між перестраховуванням та співстраховуванням.

Перестраховування пройшло досить довгий період становлення. Вперше воно з'явилося в середні віки у сфері морського страхування. Перший широко відомий контракт, який мав прикмети перестраховування, був підписаний в Генуї в 1370 році. Даний контракт був підписаний між агентом страховика та двома торговцями, які виступили в ролі перестраховиків. За даним договором перестраховувалась частина рейсу за перевезення товарів на кораблі із Генуї в Брюгге. По мірі розвитку торгових відносин перестраховування почало широко застосовуватися в Італії, Фландрії та Гандзейських містах, а згодом і в Великобританії.

Доволі довгий час перестраховування обмежувалося ризиками, які були пов'язані з морським перевезенням вантажів. У зв'язку з бурним розвитком промисловості у XIX ст. в Європі зростає попит на перестраховування вогневих та інших ризиків. Цей попит задовольнявся страховиками, які мали значні фінансові ресурси та давно працювали на страховому ринку, до того ж перевага віддавалась страховикам, які мали свої філії за кордоном.

В 1846 р. у м. Кельн було створено незалежне Кельнське перестрахове товариство. Це була перша організація, яка найбільше вплинула на розвиток страхової справи, її техніки та методів, оскільки з її створенням з'явилася можливість задовольнити індивідуальні потреби прямих страховиків.

Протягом наступного десятиліття з'явилися інші перестрахові організації, серед яких Мюнхенське та Швейцарське, які і зараз займають вагомий нішу на світовому ринку. Крім того, страховики створювали «внутрішні» перестрахові організації, капітал яких знаходився повністю або більшою частиною в розпорядженні основної страхової організації, яка в свою чергу передавала свою перестрахову діяльність повністю або частково даному «внутрішньому» перестраховику [10].

Після Другої світової війни на ринку перестраховування відбулися значні зміни. Держави з соціалістичним режимом ввели

державну монополію на страхування та практично відмовилися від перестраховування. Державні перестрахові монополії були створені у Перу, Бразилії, Ірані та Уругваї. Німецькі перестраховики у зв'язку із цими змінами втратили значну частину бізнесу та майже припинили свою діяльність, а досягти стійкого становища на ринку змогли лише у 1950 році.

У XXI ст. на світовому ринку перестраховування сформувалися такі центри: США, Центральна Європа, Японія та Бермуди. Останні, за оцінками експертів, акумулюють близько 10% світової перестрахової премії [3]. Лідерами на ринку перестраховування є такі компанії, як Swiss Re, Munich Re, General Colon Re, Lloyd's.

Найбільший ринок перестраховування має США, причому велика частина його операцій зосереджена всередині країни. Перестрахові компанії Німеччини, Великобританії та Швейцарії, навпаки, працюють на експорт перестрахових послуг.

Сучасний перестраховий ринок має такі особливості [6]:

- географічна диверсифікація перестрахового бізнесу, тобто залучення перестраховиків у перерозподіл прийнятих ризиків в цілях стабілізації світового страхового ринку;
- розвиток нових напрямів обслуговування клієнтів, надання послуг в області інформаційних технологій;
- вдосконалення управління перестраховими організаціями як головний фактор забезпечення фінансової стійкості.

На ринку перестраховування продовжується концентрація капіталу, зумовлена процесами глобалізації в економіці і постійно зростаючою потребою в більших перестрахових ємкостях. Цей процес веде до формування найбільших перестрахових груп. Концентрація бізнесу на основі злиття та поглинання супроводжується зменшенням кількості перестрахових компаній.

Отже, перестраховування – це система економічних відносин, в процесі яких страховик, приймаючи на страхування ризики, передає частину відповідальності за ними, з урахуванням своїх фінансових можливостей, на узгоджених умовах іншим страховикам з метою створення збалансованого страхового портфеля, забезпечення фінансової стійкості і рентабельності страхових операцій.

Перестраховування розширює можливості прямого страховика, представляючи собою складну процедуру вторинного перерозподілу страхового ризику на світовому страховому ринку. На рис. 1.1. представлений процес передачі ризику.

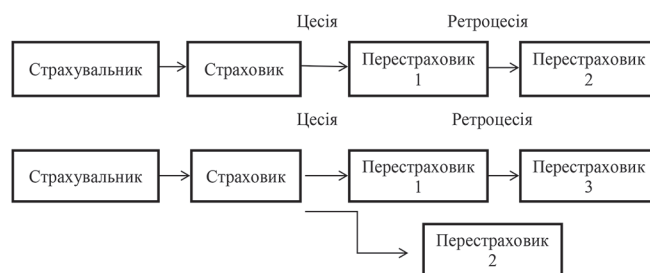

Рис. 1.1. Схема передачі ризику в перестраховування [7].

Відносини перестраховування будуються на таких основних принципах [8]:

- принцип найвищої сумлінності;
- слідування долі прямого страховика;
- принцип страхового інтересу;
- принцип відшкодування збитків.

Принцип найвищої сумлінності полягає в тому, що перестраховальник зобов'язаний до підписання договору дати перестраховику повну і достовірну інформацію про ризик, який передається та повідомляти про всі зміни, які впливають на ступінь ризику протягом всього періоду перестраховування. Порушення даного принципу тягне за собою відмову перестраховика сплачувати відшкодування.

Принцип слідування долі прямого страховика полягає в тому, що перестраховик зобов'язаний: 1) виконувати свої обов'язки в тому випадку, якщо перестраховальник сплатив страхове відшкодування страховику; 2) здійснити виплату перестраховальнику страхового відшкодування у відповідності з часткою своєї участі.

У відносинах сторін договору перестраховування велике значення має також принцип послідовності рішень та дій страховика, який означає, що перестраховик завчасно погоджується з волевиявленням перестраховальника при регулюванні ним страхових збитків за договором прямого страхування.

На перестраховому ринку функціонують три основні групи учасників:

Таблиця 1.1. Основні учасники перестрахового ринку

Назва учасника	Опис учасника діяльності
Професійні перестраховики	Страхові компанії, які функціонують в межах дозволеної законодавством організаційно – правової форми, мають відповідну ліцензію та не проводять іншої діяльності, крім перестраховування. В компетенцію перестраховика не входить пряме страхування і, відповідно, він не працює зі страхувальниками.
Прямі страховики	1. У своїй організаційній структурі мають спеціальний перестраховий підрозділ та регулярно пропонують свої послуги на ринку. 2. Не проводять регулярної перестрахової діяльності, час від часу пропонують свої послуги на ринку, в певних галузях і часто на основі принципу взаємності.
Перестрахові брокери	Спеціалізовані посередники, які розміщують ризики прямих страховиків в перестрахових компаніях. Їх послугами, як правило, користуються прямі страховики, які не проводять перестрахової діяльності або проводять її в незначному обсязі.

Джерело: [7].

Розрізняють вихідне (активне) та вхідне (пасивне) перестраховування. Активне перестраховування полягає в передачі ризику в перестраховування, пасивне – в його прийнятті. При цьому одна і та ж сама страхова компанія може одночасно проводити як активне, так і пасивне перестраховування [1].

На міжнародному перестраховому ринку реалізується так званий принцип обміну інтересами, у відповідності до якого здійснюється взаємозв'язок перестраховиків між собою. Даний принцип припускає, що операції з передачі та з прийому ризику за певний проміжок часу врівноважують одна одну. Ризик, який передається, називається аліментом, а який приймається – контраліментом.

Основним завданням перестраховування є вторинний перерозподіл ризику. Дана особливість полягає в тому, що страхова компанія спроможна надати страхувальнику тільки ту гарантію, яка відповідає його фінансовим можливостям. Страховик не спроможний досягти таких результатів самостійно. Страхова компанія може виконати свої зобов'язання через перестраховування, тобто розподілити ризик між собою та іншою страховою компанією. За умови перестраховування перестраховик бере на себе значну частку ризику чи гарантії, а інша частина ризику, яку цедент залишає за собою, є власним утриманням. Як правило, на кожного перестраховальника припадає різна частка покриття. Завдяки цьому страховик, котрий передає ризики в перестраховування, збільшує свої можливості щодо прийняття ризиків у десятки разів [9].

Можна також визначити вторинні функції перестраховування. Серед яких виділяють такі [5]:

- за допомогою перестраховування можна застрахувати досить дорогі та специфічні ризики;
- перестраховування дає можливість запровадити та поширити нові види страхування.

– за допомогою перестраховування страхова компанія має можливість створити в перспективі збалансований портфель, який необхідний страховику для контролю за своєю середньостроковою та довгостроковою політикою.

– у випадку, коли перерозподіл ризику здійснюється між резидентами та нерезидентами, перестраховування набуває форми зовнішньої торгівлі. Це, так званий, «невидимий» експорт – импорт.

Факультативне (необов'язкове) перестраховування історично з'явилося першим на міжнародному страховому ринку. Цей метод полягає в тому, що страхова компанія – цедент (перестраховик), яка передає ризик, немає жодних довгострокових зобов'язань по перестраховуванню ризиків перед перестраховальником (страховою компанією, яка приймає ризик). В свою чергу перестраховальник (цесіонер) також немає жодних довгострокових зобов'язань щодо прийняття ризиків в перестраховування перед даним цедентом (першою страховою компанією, яка передає ризики). Цесіонер може не погодитися з пропозицією цедента підписати договір перестраховування; може погодитися прийняти участь в даному договорі частково або повністю. Більш того, перестраховик (цесіонер) може запропонувати додаткові умови перестраховування ризику.

Таблиця 1.2. Переваги та недоліки факультативного перестраховування

Переваги	Недоліки
– перестраховування кооперує резерви страховиків, збільшує їх фінансові можливості; – забезпечує повну свободу сторін в прийнятті рішення щодо всіх питань перестраховування даного ризику.	– цеденту свобода в прийнятті рішень цесіонером не завжди вигідна (розмір страхової премії); – через повну свободу у вирішенні питання про участь в перестраховуванні всіх суб'єктів цієї угоди, договір перестраховування може бути не підписаний, а досить великий ризик буде не перестрахованим, або перестраховується лише частково; – в перестраховика мало часу, щоб проаналізувати ризик, який пропонується в перестраховування, тому що від пропозиції у вигляді сліпу до початку факультативного перестраховування досить мало часу; – дуже складна процедура підписання угоди по факультативному перестраховуванню та займає багато часу, тому страховик може звернутися до іншого страховика, якщо той запропонує вигідніші умови.

Джерело: складено автором на основі даних [11].

Сутність договірного перестраховування полягає в тому, що між учасниками перестрахових відносин підписується довгострокова угода про перестраховування, згідно якої страховик – цедент зобов'язаний передавати, а перестраховики приймати в перестраховування всі ті ризики, характер та розміри яких точно прописані в умовах цієї угоди.

При договірному перестраховуванні цедент сплачує перестраховику – цесіонеру із загальної суми страхової премії відповідну частку, розмір якої залежить від групи та виду перестраховування, а цесіонер сплачує при страховому випадку свою частку відшкодування у відповідності з умовами договору перестраховування.

Договірне перестраховування має певні переваги в порівнянні з факультативним. По – перше, воно вигідне цеденту, так як всі обговоренні ризики гарантуються пере страховим захистом. По – друге, при договірному перестраховуванні охоплюється весь страховий портфель цедента по прийнятому виду ризиків або значна його частина. По – третє, цей метод дешевший за факультативне для обох сторін.

Пропорційне перестраховування означає, що ризик, який потрібно перестраховувати, буде розподілений між цедентом та перестраховиком на основі фіксованого відсоткового співвідношення, яке визначає долю перестраховика [3]:

- по всіх збитках (повних або часткових);
- в оригінальній премії.

Непропорційне перестраховування полягає в тому, що страхова відповідальність перестраховика – цесіонера не залежить від власного утримання цедента, тобто розрахунки між ними будуться на основі або кінцевих фінансових результатів цедента, або на основі дуже великих збитків.

Це означає, що по певним договорам та збиткам перестраховик може не виплачувати відшкодування, якщо розмір збитків менший раніше запланованих лімітів.

Кожна форма перестраховування виділяє певні види договорів, такі як договір квотного перестраховування, ексцедента суми, ексцедента збитку та ексцедента збитковості.

Таким чином, необхідність і передумови проведення перестраховування впливають не тільки з природи економічної категорії страхування, але й специфіки страхової організації, як господарюючого суб'єкта з підвищеними вимогами до його фінансової стійкості.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Перестраховування підвищує ефективність застосування страхування, як економічної категорії, із задоволення потреб страхувальників у страховому захисті. На практиці страховик стикається з об'єктивними складнощами, що виникають при організації страхового захисту інтересів страхувальників. Перестраховування ж дозволяє долати і вирішувати ці складності.

Перестраховування дозволяє страховій організації на практиці реалізовувати теоретичні тези про еквівалентність відносин між страховою організацією і страхувальниками; про замкнутість перерозподільних відносин у страхуванні. Це стає можливим завдяки тому, що перестраховування сприяє найбільш широкому використанню переваг закону великих чисел, реалізації вимог закону вибірки, без чого неможливо забезпечити збалансованість страхового портфеля.

Існування ризику визначає необхідність відшкодування заподіяної шкоди за рахунок його розкладки на всіх учасників страхування. Перестраховування ж забезпечує більш широку розкладку збитку, причому як у просторі, так і в часі. Таким чином, перестраховування дає можливість страховим організаціям приймати на страхування і покривати втрати по одиничним великим об'єктам, відшкодувати втрати в результаті кумуляції збитків при настанні одного страхового випадку і покривати втрати в результаті коливання збитковості з інших причин, не піддаючи небезпеці своє фінансове становище.

Крім того, перестраховування відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості страхової організації, приведення зобов'язань страховика у відповідність з його фінансовими можливостями без залучення додаткових ресурсів.

Список літератури

1. Ахвледиани, Юлия Тамбиевна. Страхование: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / Ю.Т. Ахвледиани. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2011. – 567 с., ст. 428-438, ст. 518-527.
2. Вовчак О.Д. Страхування [Електронний ресурс]. Режим доступу -http://pidruchniki.ws/13731120/strahova_sprava/umovi_zabezpechennya_platospromozhnosti_strahovika#350
3. Глобальний ринок перестраховування в 1 півріччі 2011 року // Страхова справа. – 2011. - № 3 (43). – ст. 18-27.
4. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР // Верховна Рада України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
5. Практикум зі страхування: навчальний посібник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Р.В. Пікус та ін.; за ред. В.Д. Базилевича.

– К.: Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 479 с., ст. 168-199.

6. Страхование: учебник / [Федорова Т.А.]; под ред. Т.А. Федоровой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Магистр, 2009. – 1006 с., ст. 831-874.

7. Страхование: учебник для бакалавров / под ред. Л.А. Орлянок-Малицкой, С.Ю. Яновой. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. – 828 с. – Серия: Бакалавр, ст. 609-627.

8. Страхование: экономика, организация, управление: Учебник; в 2 т. / СПбГУ, экон. факультет; Под ред. Г.В. Черновой. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2010. – (Учебник экономического факультета СПбГУ). Т. 1 / [А.Н. Базанов, Л.В. Белинская, Н.Л. Вещунова и др.] – 751 с., ст. 248-272.

9. Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с. – (Київському національному університету імені Тараса Шевченка 175 років).

10. Страхування: Підручник / Керівник авт. Колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с., ст. 428-457.

11. Страхування: практикум: навч. посіб. / за ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., переобл. і допов. – К.: Знання, 2011. – 607 с. – (Київському національному університету імені Тараса Шевченка 175 років), ст. 192-228, ст. 531-544.

References

1. Akhvlediani, Yuliya Tambieвна. Strakhovanie: uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayushchikhsya po spetsialnostyam «Finansy i kredit», «Bukhgalterskiy uchet, analiz i audit» / Yu.T. Akhvlediani. – 2-e izd., pererab. i dop. – М.: YUNITI – DANA, 2011. – 567 s., st. 428-438, st. 518-527.
2. Vovchak O.D. Strakhuvannia [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu -http://pidruchniki.ws/13731120/strahova_sprava/umovi_zabezpechennya_platospromozhnosti_strahovika#350
3. Hlobalnyi rynek perestrakhuvannia v 1 pivrichchi 2011 roku // Strakhova sprava. – 2011. - # 3 (43). – st. 18-27.
4. Zakon Ukrainy «Pro strakhuvannia» vid 7 bereznia 1996 roku # 85/96-VR // Verkhovna Rada Ukrainy: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
5. Praktykum zi strakhuvannia: navchalnyi posibnyk / V.D. Bazylevych, K.S. Bazylevych, R.V. Pikus ta in.; za red. V.D. Bazylevycha. – К.: Vydavnycho – polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2010. – 479 s., st. 168-199.
6. Fedorova, T.A. (2009), Strakhovanye [Insurance], Mahystr, Moscow, Russia Federation.
7. Strakhovanie: uchebnik dlya bakalavrov / pod red. L.A. Orlyanok-Malitskoy, S.Yu. Yanovoy. – М.: Izdatelstvo Yurayt; ID Yurayt, 2011. – 828 s. – Seriya: Bakalavr, st. 609-627.
8. Strakhovanie: ekonomika, organizatsiya, upravlenie: Uchebnik; v 2 t. / SPbGU, ekon. fakultet; Pod red. G.V. Chernovoy. – М.: ЗАО «Izdatelstvo «Ekonomika», 2010. – (Uchebnik ekonomicheskogo fakulteta SPbGU). T. 1 / [A.N. Bazanov, L.V. Belinskaya, N.L. Veshchunova i dr.] – 751 s., st. 248-272.
9. Strakhuvannia: Pidruchnyk / Za red. V.D. Bazylevycha. – К.: Znannia, 2008. – 1019 s. – (Kyivskomu natsionalnomu universytetu imeni Tarasa Shevchenka 175 rokiv).
10. Strakhuvannia: Pidruchnyk / Kerivnyk avt. Kolektyvu i nauk. red. S.S. Osadets. – Vyd. 2-he, pererob. i dop. – К.: KNEU, 2002. – 599 s., st. 428-457.
11. Strakhuvannia: praktykum: navch. posib. / za red. V.D. Bazylevycha. – 2-he vyd., pereobl. i dopov. – К.: Znannia, 2011. – 607 s. – (Kyivskomu natsionalnomu universytetu imeni Tarasa Shevchenka 175 rokiv), st. 192-228, st. 531-544.